

DOI: <https://doi.org/10.54937/ssf.2022.21.4.35-40>

Speciální hudební výchova – nové horizonty ve vzdělávání sociálně znevýhodněných žáků

Special Music Education – New Horizons in the Education of Socially Excluded Pupils

Alois Daněk

Abstract

Music education shows considerable potential in today's inclusive paradigm. The main aim of this paper is to present the results of a music education project that seeks the most appropriate distribution of music education for children with special educational needs. We have chosen a qualitative research design. The results obtained point to the need for modification of standard music education approaches to enable children with special educational needs to benefit from the benefits of music education. Based on the outcomes of our research, we raise the demand for the necessity of applying special pedagogical elements to the music education process and the consequent necessity of thorough training of music educators.

Keywords: Music education. Special music education. Special educational needs. Inclusion. Social activation.

Úvod

V dnešním inkluzivním paradigmatu je velký důraz kladen na edukaci dětí se speciálními vzdělávacími potřebami (SVP). Tyto děti musí mít možnost zapojení se do edukačního procesu, jehož důležitou součástí je hudební výchova. Hlavním cílem příspěvku je seznámit odbornou veřejnost s výsledky hudebně výchovného projektu, který probíhá v zařízení pro výkon ústavní výchovy. V příspěvku budou nejdříve představeny teoretická východiska, použité metodologie a zkoumané prostředí. Ve druhé části budou prezentována významná zjištění našeho výzkumu a na jejich základě nabídneme doporučení modifikace současného stavu hudební výchovy v kontextu problematiky SVP.

Teoretická východiska

V období 2014 – 2019 jsme zpracovávali otázku hudební výchovy v prostředí dětského domova z pohledu hudebně výchovného. Podařilo se nám prokázat, že hudební výchova má jednoznačně pozitivní vliv na rozvoj edukačních a sociálních kompetencí dětí zde žijících (Daněk, 2019). Všechny děti ale od hudebně výchovných aktivit odstoupily, ačkoli samy hodnotily přínos hudby pro jejich životy jako vyloženě pozitivní. To byl impulz k rozšíření našeho výzkumu o oblast speciálně pedagogickou, protože bez mezioborového přístupu jsme nebyli schopni vysvětlit, proč původní projekt skončil.

Na důležitost adekvátního přístupu k dětem s SVP upozorňují speciálně pedagogické práce Škoviery, Vojtové, Labátha. Děti žijící v dětském domově vyžadují speciálně pedagogický přístup, v oblasti hudební výchovy nevyjímaje. Hudbou a hudební výchovou pro děti s SVP se zabývá souběžně několik oborů. Hudební výchova, muzikoterapie a muzikofiletika V zahraničí se problematikou hudební výchovy pro děti s SVP potřebami věnuje řada autorů, z anglicky psaných publikací jmenujme práce Adamek nebo Sobol, ze slovenských autorů vzpomeňme Osvaldovou.

V České republice problematika hudební výchovy pro děti s SVP je spíše chápána jako otázka muzikoterapeutická. Obor muzikoterapie má k dispozici řadu kvalitních publikací, autoři jako Kantor, Šimanovský, Gerlichová patří mezi světovou muzikoterapeutickou elitu. Muzikoterapie je vyloženě obor speciální pedagogiky. Důraz je kladen na navázání terapeutického vztahu, hudbou jsou sledovány nehudební cíle. Řada hudebně výchovných projektů se označuje jako muzikoterapeutické, aniž by splňovaly základní podmínku muzikoterapie, tedy přítomnost kvalifikovaného terapeuta (Kantor, 2009, s. 27).

V posledním desetiletí se profiluje obor muzikofiletiky. Muzikofiletiku můžeme stručně charakterizovat jako tvořivé a reflektivní pojetí hudby a uměleckých hudebních činností ve vzdělávání (Friedlová, 2020, s. 11). Muzikofiletika se snaží do hudebně výchovného procesu vnést muzikoterapeutické prvky, zejména fenomén reflexe. Jedná se o nový obor, čas ukáže, jestli si najde své místo vedle muzikoterapie a hudební výchovy.

Metodologie

Pracujeme s kvalitativním výzkumným designem, který se nám osvědčil v předešlých výzkumech (Daněk, 2021). Informace získáváme za pomoci rozhovorů a pozorování. Získané poznatky jsou následně zpracovány za využití metod zakotvené teorie a interpretativní fenomenologické analýzy. Zakotvená teorie nám umožňuje komplexní pochopení zkoumaného jevu. Na začátku výzkumu neformulujeme teorie, které bychom dále potvrdzovali, nebo

hledali (Strauss a Corbin, 1999). Také interpretativní fenomenologická analýza je vhodná pro výzkum v oblastech, kde je třeba získat hluboký vhled do světa zkoumaných jedinců (Řiháček, 2013, s. 46). Tato metoda pracuje na dvoustupňové analýze. Respondent označuje chápání své zkušenosti, výzkumník se snaží pochopit respondenta.

Velký důraz je kladen na objektivitu výzkumu. Autor příspěvku působí ve zkoumaném prostředí jako vychovatel a metodik prevence. Vazby na zkoumané prostředí by mohly ovlivnit objektivitu výzkumníka. Naše výzkumné strategie cílicí k výzkumné objektivitě se opírají o triangulaci, tedy o využívání několika zdrojů dat (Hendl, 2005, s. 149). Poznatky vytěžené z pozorování a rozhovorů konfrontujeme s údaji z pedagogické dokumentace a průběžně je po celou dobu výzkumu konzultujeme s odborníky bez vazeb na zkoumané prostředí.

Zkoumané prostředí a průběh výzkumu

Dětský domov Klánovice je školské zařízení pro výkon ústavní výchovy. Tu nařizuje soud v případě, že rodina dítěte není schopna plnit své základní funkce. Děti přicházejí z nestabilních rodinných prostředí (Škoviera, 2007, s. 43), v kterých často dlouhodobě figurují alkohol, drogy, domácí násilí. Je všeobecně přijímaným faktem, že nejdůležitější období vývinu člověka probíhá v prvních několika letech života (Labáth, 2001, s. 26). Patologická rodinná prostředí můžeme označit za hlavní příčinu SVP dětí z dětského domova. Můžeme se setkat s dětmi s ADHD, s poruchami chování, nejsou neobvyklé psychiatrické diagnózy a velice často se vyskytují specifické poruchy učení.

Výzkum probíhal za běžného provozu dětského domova ve školním roce 2020/21. Všichni zúčastnění byli požádáni o souhlas s provedením výzkumu. Pracovali jsme nejen s dětmi dětského domova, ale i s vychovateli a s hudebními pedagogy, kteří byli zapojeni do dříve realizovaných hudebních projektů v dětském domově. Na začátku projektu jsme měli v úmyslu především operovat v rámci nového hudebního kroužku, který jsme za účelem našeho výzkumného záměru založili. Do výzkumných plánů zasáhla pandemie COVID-19. Vedoucí hudebního kroužku těžce onemocněl, činnost kroužku byla pozastavena. Byli jsme nuceni se přizpůsobit situaci. Zaměřili jsme se tedy na dvě cílové oblasti, na reflexi dříve realizovaných hudebně výchovných aktivit a na kompetence realizátorů hudebních aktivit k práci s dětmi s SVP. Přes ztížené podmínky se podařilo získat řadu podnětných informací.

Významná zjištění

Při sledování online výuky během epidemie COVID-19 jsme zjistili, že předmětu hudební výchova nebyla věnována pozornost. Stejná situace byla i u

ostatních výchov. Můžeme tedy vyslovit domněnku, že na standardních základních a středních školách oblast hudební výchovy, tedy výchovy k hudbě a výchovy hudbou, nepatří mezi předměty, které jsou chápány jako důležité. Můžeme pouze spekulovat, jaký dopad na přístup k estetickým předmětům bude mít vynucená generální pomlka ve výuce. Hrozí nebezpečí, že budoucí generace budou mít ztížený kontakt s uměním, protože si nemohly vytvořit dostatečně pevné pouto k umění, které se zprostředkovává zejména ve škole. Vzdělání má přivádět k umění, protože umění musí být dostupné všem sociálním vrstvám (Hostinský, 1903).

Potěšitelné informace jsme získali od dětí zapojených do dřívějších hudebně výchovných aktivit. Všichni oslovení s několikaletým odstupem hodnotili svoje působení v hudebních projektech kladně, nezaznamenali jsme negativní kód. Odpovědi potvrdily zejména zisky v sociální oblasti. Překódovali jsme naše zrealizované hudebně výchovné výzkumy z pohledu speciální pedagogiky. Zjistili jsme, že naše tehdejší očekávání byla ovlivněna přílišným důrazem na hudebně výchovnou složku hudebních aktivit bez odpovídajícího důrazu na oblast speciálně pedagogickou.

Zjistili jsme, že realizátoři hudebních aktivit v dětském domově sice byli erudovaní hudebníci a hudební pedagogové, ale neměli dostatečné zkušenosti s prací s dětmi s SVP. Oslovení hudební pedagogové nám shodně vypověděli, že s otázkou SVP během jejich profesní přípravy nepřišli do výraznějšího kontaktu. K problémům plynoucím ze SVP přistupovali s přesvědčením, že jsou řešitelné standardními prostředky. Speciálně pedagogické otázky však vyžadují speciálně pedagogickou intervenci. Navíc se projeví rozdíly v nárocích na kázeň a zkrslené představy o prostředí dětského domova. Při kvalitní práci s dětmi se SVP je nezbytně nutné důkladné seznámení s jejich sociálním prostředím a sociálními dovednostmi, aby bylo možné realisticky posuzovat jejich chování (Hammel a Hourigan, 2013, s. 97). Požadavky kladené na intaktní populaci mohou být pro děti s SVP mimo jejich schopnosti. Z toho může plynout prožívání neúspěchu, což může mít za následek negativní reakci dítěte a konec zapojení do hudební aktivity.

Závěr

Na základě našich zjištění můžeme tvrdit, že současný hudebně výchovný systém zatím není přizpůsoben specifickým požadavkům dětí s SVP. Velké rezervy vidíme především v přípravě budoucích hudebně výchovných odborníků. Inkluzivní vzdělání otevírá edukační prostor každému, oblast hudební výchovy není výjimkou. Umožněme dětem s SVP využít potenciál hudební výchovy. Vždyť je prokázáno, že hudba má posilující vliv na budování edukačních kompetencí nejen v oblasti estetické, ale i v předmětech technických (Sobol, 2008, s. 118). Pomáhá studentům jsou se lépe soustředit na výuku při poslechu jejich oblíbené hudby (Adamek a Darrow, 2018, s. 149).

SVP nemohou být překážkou na cestě k benefitům, které plynou z účasti v hudebně výchovném procesu. Zejména u dětí žijících v prostředí dětských domovů mohou mít kompetence získané díky hudební výchově klíčový význam v jejich budoucích životech. Hudební výchova nás učí kreativitě, vede nás ke krásnu. To vše děti z dětských domovů, a nejen ony, potřebují.

Dovolíme si apelovat na obor hudební výchovy i na speciální pedagogiku. Vystupme z našich odborných paradigmat, spojme síly na společné synergické platformě. Spoluprací napříč obory otevřeme náruč hudební výchovy opravdu všem!

Grantová afiliace

Príspevek vznikl v rámci projektu GAUK 121/2021 s názvem Speciálně pedagogický potenciál hudební výchovy pro prostředí dětských domovů. Projekt je spolufinancován finančními prostředky poskytovanými MŠMT na účelovou podporu Specifického vysokoškolského výzkumu, tedy ze soutěží SVV a GA UK, Výzva č. 02_19_073 Zvyšování kvality interních grantových schémat na VŠ.

Bibliografia

- Adamek, M. S., Darrow, A. 2018. *Music in special education*. American Music Therapy Association, 2018. ISBN 978-1-884914-34-8.
- Daněk, A. 2019. *Rozvoj hudebních aktivit v Dětském domově Klánovice inspirovaný programem El Sistema*. Disertační práce. Ostrava: Ostravská univerzita, 2019.
- Daněk, A. 2021. Možnosti kvalitativního výzkumu pro speciální pedagogiku. In: RAJSKÝ, Andrej. *JUVENILIA PAEDAGOGICA 2021: Aktuálne teoretické a výskumné otázky pedagogiky v koncepcích dizertačných prác doktorandov*. Trnava: Trnavská univerzita, 2021. s. 26-29. ISBN 978-80-568-0248-9. Dostupné na internete: <https://pdf.truni.sk/katedry/kps/veda-vyskum/?juvenilia-paedagogica#2021-zbornik>
- Hammel, A., Hourigan, R. H., 2013. *Teaching music to students with autism*. New York: Oxford University Press, 2013. ISBN 978-0-19-985677-0.
- Hendl, J. 2005. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace: základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005. ISBN 978-80-7367-040-5.
- Hostinský, O. 1903. *O socialisaci umění*. Praha: Časové otázky a rozpravy pedagogické, 1903.
- Kantor, J. a kol, 2009. *Základy muzikoterapie*. Praha: Grada, 2009. ISBN 978-80-247-2846-9.
- Labáth, V. 2001. *Riziková mládež: možnosti potencionálnych zmien*. Praha: Sociologické nakladatelství. Série učebnic pro obor sociální práce, 2001. ISBN 80-85850-66-4.

- Osvaldová, M. 2015. Inovácie v hudobnej edukácii na špeciálnych základných školách In: *Edukácia*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2015. ISSN: 1339-8725
- Sobol, E. S., 2008. *An attitude and approach for teaching music to special learners*. Second edition. vyd. Lanham, Md: Rowman & Littlefield Education, 2008. ISBN 978-1-57197-296-5.
- Strauss, A. L., Corbin, J. 1999. *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Brno: Sdružení Podané ruce, 1999. ISBN 80-85834-60-X.
- Škoviera, A. 2007. *Dilemata náhradní výchovy: [teorie a praxe výchovné péče o děti v rodině a v dětských domovech]*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-318-5.

PhDr. Alois DANĚK, PhD.

Katedra speciální pedagogiky

Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta Magdalény Rettigové

4, 116 39 Praha

danek@ddkklanovice.cz

školitel': doc. PaedDr. Petr Franiok, Ph.D.